

УДК 331.101.262:330.322

К.І. Якуба

Головний науковий співробітник ННЦ “Інститут аграрної економіки”, доктор економічних наук, професор, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙ У ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Наведено авторське визначення сутності поняття “людський капітал” як соціально-економічної категорії. Обґрунтовано особливості інвестицій у людський капітал за критерієм суспільно необхідних вкладень у формування людини як біосоціальної істоти. Визначено основні параметри інвестицій у людський капітал у розрахунку на одну особу в Україні та проаналізовано ефективність цих інвестицій у 2011 р.

Ключові слова: людський капітал, інвестиції суспільства, фізичне здоров'я, якість людини

Якщо розглядати людський капітал у широкому розумінні його соціально-демографічної й економічної сутності як сукупність фізичних, професійних та інтелектуальних здібностей людей, то очевидно, що інвестиції в його відтворення, на відміну від інших капіталів, мають певні особливості щодо цільового призначення, використання й суспільно необхідної ефективності. Це зумовлено специфікою суб'єкта — людини, котра є живою біосоціальною істотою з притаманними тільки їй особливостями відтворення. З одного боку, інвестиції необхідні для формування й розвитку людини, з іншого — вона своєю працею створює додану вартість для інвестування у формування нових поколінь і розвиток науково-технічного прогресу.

Таким чином, інвестиції в людський капітал мають двоїстий характер, що зумовлено сутністю цієї категорії. Інвестиції можна розглядати як запозичені (авансовані) чужі кошти або інші матеріальні цінності, що позичальник використовує для отримання доданої вартості, яку через фінансовий механізм або іншими шляхами буде розподілено між користувачем та її власником. Це відповідає перекладу латинського слова “investio” — “одягаю”, тобто “беру для себе” [1].

Водночас інвестиції можна розуміти і як витрати власника коштів, наданих для використання їх іншим суб'єктом також із метою отримання доданої вартості та розподілу її між власником і користувачем

через відповідний фінансовий механізм, що відповідає змісту англійського слова “invest” — “вкладаю” [2, с. 6; 3, с. 270; 4, с. 67].

Мовою бухгалтерського обліку інвестиції — це дебіторсько-кредиторська заборгованість, а мовою демографії — імміграція й еміграція, які вимірюються загальним обсягом (міграційним обігом) і сальдовим результатом. В економічному розумінні інвестиції в людський капітал — це суспільно необхідні вкладення (витрати) суспільства у “створення” людини, її розвиток і забезпечення життєдіяльності від народження до смерті, тобто це вартість людини. Людство ще не знайшло вимірника цих витрат, відповідних критеріїв і системи показників. Тому інвестиції в людський капітал, як і власне категорія “людський капітал”, нині мають абстрактний характер, незважаючи на досить велику кількість наукових праць і публікацій, присвячених визначенню сутності людського капіталу, які переважно зводяться до проблем його якісних характеристик (освіта, професіоналізм, ерудиція, інтелект, духовність тощо), применшуючи роль такого показника, як фізичне здоров’я людини.

На нашу думку, основними складовими людського капіталу є фізичне здоров’я людини та якісні показники її культурного, професійного й інтелектуального рівня. Відповідно інвестиції в людський капітал умовно можна поділити на два основних види: вкладення (витрати), пов’язані з формуванням фізичного здоров’я і з формуванням якісних показників людини. При цьому необхідно врахувати, що не всі інвестиції оцінюються прямими, вартісними, грошовими вимірниками. Зокрема, витрати життєвих сил жінки на виношування плоду й догляд за дитиною або витрати з догляду за літніми та хворими людьми потребують опосередкованого вимірювання. Тому інвестиції в людський капітал як витрати на “виробництво” і використання людини від народження до смерті доцільно пов’язувати з її відповідними життєвими циклами, тобто періодами життя: витрати на виношування і народження дитини, на догляд за дитиною до трьох років, на утримання дитини в дошкільних дитячих закладах, на навчання в середній загальноосвітній школі, ПТУ, коледжі, ВНЗ, а також витрати на охорону здоров’я протягом усього життя людини. Для їх обчислення крім даних офіційної статистики доводиться вдаватися до опосередкованих показників інвестицій (витрат) за основними життєвими циклами людини з подальшим приведенням їх до загальної сумарної величини. Зокрема, визначаючи інвестиції як суспільно необхідні витрати на виношування жінкою плоду до семи місяців, можна припустити, що протягом цього періоду продуктивність її праці та вартість створеного нею валового внутрішнього продукту (ВВП) зменшуються на десять відсотків. Відповідно, 10 % недоотриманого ВВП суспільство інвестує в майбутній людський капітал. Зрозуміло, що це умовно опосередкований узагальнений показник¹.

Згідно з чинним законодавством протягом допологового та післяпологового двохмісячних періодів інвестування в людський капітал суспільство здійснює через органи загальнообов’язкового соціального страхування, внаслідок чого жінки, що перебувають у декретній відпустці, отримують 100 % середньомісячної заробітної плати, не створюючи при цьому валового внутрішнього продукту.

¹ Це питання потребує поглибленого медичного, демографічного, статистичного дослідження.

При народженні дитини держава виплачує одноразову матеріальну допомогу, яка залежить від кількості народжених дітей².

Наступним етапом інвестування в людський капітал є щомісячна допомога в розмірі 153 грн на догляд за дитиною до досягнення нею трьох років. Протягом цього періоду суспільство також недоотримує продукцію, яку мала б виробити жінка, і компенсує недоотриманий ВВП. Крім того, за наявності висновку лікаря про те, що дитина не може відвідувати дитячий дошкільний заклад, жінці продовжують безоплатну відпустку для догляду за дитиною віком до шести років. Суспільство при цьому не отримує ВВП, який могла б створити жінка за умови зайнятості в суспільному виробництві. Витрати на вироблення цього продукту також є інвестиціями в людський капітал.

Отже, на інвестиції в людський капітал впливає медико-демографічний фактор, який зумовлює їх першу особливість, а сукупність витрат на формування людини, підтримку і збереження її здоров'я є вагомим, досить дорогою складовою загальних витрат суспільства на розвиток людського капіталу.

Другою особливістю і водночас важливим елементом інвестицій у людський капітал стають витрати на формування якісних показників людського капіталу, зокрема на освіту. В Україні середня сума інвестицій в освіту в розрахунку на одну особу збільшилася з 3184 грн у 2000 р. до 41 420 грн у 2012 р. (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка витрат зведеного бюджету України на освіту в 2000—2011 рр., грн на одну особу

Вид освіти	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.*	2012 р.**	Збільшення порівняно з 2000 р., разів	
						2011 р.	2012 р.
Дошкільна	803	2850	8043	6012	8738	7	11
Загальна середня	379	2067	7641	5790	8208	15	22
Професійно-технічна	818	3524	11 778	8503	12 958	10	16
Вища	1184	2929	10 034	7493	11 516	6	10
Разом	3184	11 370	37 496	27 798	41 420	9	13

Розраховано за даними Державної служби статистики України.

* Станом на 1 жовтня 2011 р.

** Станом на 19 березня 2012 р.

Дані табл. 1 свідчать про інтенсивне зростання витрат на всі види освіти населення України. У 2000—2012 рр. найвищими темпами збільшувалися витрати на загальну середню (в 22 рази) та на професійно-технічну освіту (в 16 разів).

Інформаційною базою для визначення сумарних інвестицій у людський капітал слугували матеріали офіційної статистики щодо виробництва

² Якщо виходити з розміру одноразової допомоги при народженні дитини, яка має виплачуватися з 1 грудня 2012 р. (28 830 грн на першу дитину, 57 660 грн — на другу і 115 320 грн на третю і наступних народжених дітей), середні витрати суспільства на одну дитину становитимуть 67,3 тис. грн.

внутрішнього валового продукту в національній економіці (у фактичних цінах), чисельності зайнятого населення працездатного віку (за методологією МОП), оплати праці найманих працівників, а також стосовно загальних видатків зведеного бюджету на фінансування освіти, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги в 2010 і 2011 рр. в цілому по Україні.

На основі цих даних отримано такі показники: виробництво ВВП в розрахунку на одну особу працездатного віку, зайняту в національній економіці (за методологією МОП), за рік — 59,6 тис. грн [5, с. 30], в середньому за місяць — 5,0 тис. грн, виробництво ВВП однією зайнятою особою працездатного віку в середньому за місяць за умови зниження продуктивності праці на 10 % — 4,5 тис. грн, оплата праці одного найманого працівника за рік — 29,5 тис., за місяць — 2,5 тис. грн. Ці результати покладено в основу визначення інвестицій в людський капітал в розрахунку на одну особу і для наочності вміщено до табл. 2.

Таблиця 2. Основні параметри суспільно необхідних інвестицій в людський капітал в розрахунку на одну особу

№ пор.	Показник	Обсяг, тис. грн
1	Інвестиції суспільства для компенсації ВВП, недоотриманого в результаті зниження продуктивності праці вагітної жінки протягом 7 місяців (4,5 тис. грн × 7 міс.)	31,5
2	Оплата декретної відпустки жінки за чотири місяці (2,5 тис. грн × 4 міс.)	10,0
3	Інвестиції суспільства для компенсації ВВП, недоотриманого за чотири місяці декретної відпустки жінки (5,0 тис. грн × 4 міс.)	20,0
4	Одноразова матеріальна допомога при народженні дитини* (28,8 тис. грн + 57,7 тис. грн + 115,3 тис. грн) : 3	67,3
5	Щомісячна допомога для догляду за дитиною віком до трьох років (130 грн. × 36 міс.)	4,7
6	Інвестиції суспільства для компенсації ВВП, недоотриманого протягом трьохрічної відпустки жінки для догляду за дитиною (5,0 тис. грн × 36 міс.)	180,0
7	Інвестиції суспільства у виховання дитини в дошкільних закладах протягом чотирьох років (8,7 тис. грн** × 4 р.)	34,8
8	Інвестиції суспільства в отримання дитиною середньої освіти протягом 11 років навчання в загальноосвітній школі (8,2 тис. грн** × 11 р.)	90,2
9	Інвестиції суспільства у підготовку кваліфікованих робітничих кадрів, у середньому на одного учня-слухача за два роки (13,0 тис. грн × 2 р.)	26,0
10	Інвестиції суспільства в отримання вищої освіти одним студентом протягом п'яти років (42,5 тис. грн × 5 р.)	212,5
11	Інвестиції в охорону здоров'я та соціальну допомогу людині протягом середньої тривалості життя — 70,44 р. (1419 грн*** × 70,44 міс.)	100,0
	Загальна сума інвестицій у людський капітал у розрахунку на одну особу	777,0

* Середня одноразова допомога при народженні першої, другої та третьої дитини, яка має виплачуватися з 1 грудня 2012 р.

** Дані Державної служби статистики України станом на 19 березня 2012 р.

*** Дані Державної служби статистики України за 2010 р.

Таким чином, загальна сума інвестицій у людський капітал у розрахунку на одну людину від її народження до отримання вищої освіти, включно з витратами суспільства на охорону здоров'я протягом середньої тривалості життя, становить 777,0 тис. грн. Зрозуміло, що в результаті певних припущень цю цифру може бути уточнено в процесі розрахунків та скореговано в динаміці. Але оскільки метою цього дослідження є вироблення методологічних і методичних підходів щодо особливостей визначення та обчислення абсолютної величини інвестицій в людський капітал, отримані орієнтовні показники, на нашу думку, важливі не тільки в науковому, а й у практичному аспекті. Тому виникає потреба у дискусійному обговоренні, поглиблених наукових дослідженнях та перевірених практикою обґрунтуваннях.

Визначення інвестицій у “виробництво” людини до початку періоду її трудової діяльності — це перший етап дослідження інвестицій у людський капітал, що відповідає їхній сутності, співвідносній зі словом “одягаю”.

Другий етап дослідження — це встановлення обсягу доданої вартості, яку людина створює протягом трудового життя для формування та розвитку нових поколінь, тобто для самовідтворення людини, що відповідає тлумаченню інвестицій як “вкладаю”. Однак йдеться не про витрати для отримання належних “дивідендів” у майбутньому, а про повернення раніше вкладених попередніми поколіннями інвестицій у “створення” людини, компенсацію (повернення) суспільству раніше здійснених витрат. У цьому полягає третя особливість інвестицій у людський капітал.

Оскільки інвестиції — це фінансово-економічна категорія, і їхня сутність зазвичай зводиться до такого результативного показника, як ефективність в широкому розумінні цього поняття, включно із соціально-економічним, медичним, демографічним та іншими аспектами, пов'язаними з виробництвом, збереженням і розвитком людини та використанням її здібностей у процесі створення доданої вартості, то постає необхідність хоча б наближено визначити показник ефективності інвестицій у людський капітал. Це співвідношення створеної людиною протягом трудового життя доданої вартості та суспільно-необхідних витрат на “виробництво” нової людини.

Враховуючи, що згідно з Конституцією людина вступає у працездатний вік у 16 років і виходить на пенсію в 60 років і що значна частина 16-річної молоді продовжує навчання у школах, ПТУ та ВНЗ протягом 2—5 років, можна визначити середню тривалість трудового життя — вона становить близько 40 років. Протягом цього періоду, беручи участь у суспільному виробництві, людина створює ВВП як суму валових доданих вартостей усіх видів економічної діяльності. Отже, можна припустити, що одна зайнята в суспільному виробництві людина працездатного віку, виробляючи за рік ВВП на суму 59,6 тис грн, за 40 років трудової діяльності може створити валову додану вартість на суму 2384,0 тис. грн. Відповідно рівень рентабельності “виробництва людини” становить 306,8 % (2384,0 тис. грн : 777,0 тис. грн), тобто інвестиції в людський капітал у розрахунку на одну особу втричі окупаються створеною нею валовою доданою вартістю. А якщо виходити з вартості ВВП за ринковими цінами, то інвестиції в людський капітал у розра-

хунку на одну особу окупаються створеною валовою доданою вартістю в 6,9 разу.

Таким чином, незважаючи на те, що людський капітал — це дорога субстанція суспільного буття, інвестиції в його створення і розвиток економічно і соціально вигідні. Інвестиції в людський капітал мають бути пріоритетним напрямом державної політики, оскільки ефективність суспільного виробництва прямо залежить від продуктивності праці фізично здорової людини, яка має належний професійний та інтелектуальний рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна енциклопедія : у 3 т. / за ред. С.В. Мочерного. — Т. 1. — К. : Академія, 2000. — 864 с.
2. Шевчук В.Я. Основи інвестиційної діяльності / В.Я. Шевчук, П.С. Рогожин. — К. : Генеза, 1997. — 384 с.
3. Крысин Л.П. Толковый словарь иностранных слов / Л.П. Крысин. — М. : Русский язык, 1998. — 848 с.
4. Экономический словарь Габлера: Экономика и право / под ред. А.П. Горина и др. — М. : Большая Рос. энцикл., 1998. — 432 с.
5. Статистичний щорічник України за 2010 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. — К. : ТОВ “Август Трейд”, 2011. — 559 с.

Надійшла до редакції 2.04.2013

Якуба Е.И. *Особенности инвестиций в человеческий капитал: методологический аспект.*

Приводится авторское определение сущности понятия “человеческий капитал” как социально-экономической категории. Обоснованы особенности инвестиций в человеческий капитал по критерию общественно необходимых вложений в формирование человека как биосоциального существа. Определены основные параметры инвестиций в человеческий капитал в расчете на одного человека в Украине и проанализирована эффективность этих инвестиций в 2011 г.

Ключевые слова: человеческий капитал, инвестиции общества, физическое здоровье, качество человека

Jakuba K.I. *Peculiarities of investments in human capital: a methodological aspect.*

The brief author's definition of the essence of «human capital» as a socio-economic category is given. Here are presented the peculiarities of investments in human capital according to the criteria of socially necessary financial inputs into creation of a man as a biosocial being. The main parameters of investment in human capital per capita in Ukraine are presented, the effectiveness of these investments in 2011 is stated.

Keywords: human capital, the investments of society, physical health, quality of a person